

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 62—63.
Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

ГЕНРІХ КЛЯЙСТ.

МАРКІЗА О...

Переклад з передмовою
ІВАНА ФРАНКА.

XVIII. Gersthoferstrasse 138

У ЛЬВОВІ, 1903.

З друкарні Наукового Тов. імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

CENTRAL CIRCULATION BOOKSTACKS

The person charging this material is responsible for its renewal or its return to the library from which it was borrowed on or before the **Latest Date** stamped below. **You may be charged a minimum fee of \$75.00 for each lost book.**

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University.

TO RENEW CALL TELEPHONE CENTER, 333-8400

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

MAR 18 1997

FEB 24 1997

1847
Оттава

Передмова.

Генріх Кляйст, що з його деякими прозовими й поетичними творами ми раді би познайомити українсько-руських читачів, займає без сумніву перше місце в ряді тих німецьких письменників, що виростили під безпосереднім впливом славної доби велетнів німецького слова: Лессінга, Гердера, Гете й Шіллера, і яких пізніше покоління охрестило назвою епігонів. Отсей характер епігона великої генерації був правдивою трагедією Генріха Кляйста; занадто близьке сусідство велетнів, особливо Гете, не дало йому дозріти й розвинути ся гармонійно, зопсувало, здається, органічну рівновагу його могутнього й огнистого таланту, якому рівних не багато має німецька і навіть загально-людська література.

Бернд Генріх Вільгельм Кляйст, потомок стародавньої шляхетської родини Кляй-

UNIVERSITY OF
ILLINOIS LIBRARY
AT URBANA-CHAMPAIGN

IV

стів, що видала, особливо в XVIII в. кількох визначних войовників і одного досить талановитого поета Христіяна Евальда Кляйста, автора сантиментальної поеми „Весна“, вродився 18 жовтня 1777 р. в Франкфурті над Одрою. Сім'я була досить незаможна; батько вмер, коли малому Генріхови було ледво 11 літ. Хлопця віддано до школи до Берліна. В р. 1792 він вступив до пруського війська; в початку 1793 р. вмерла його мати. Не пройшовши порядної середньої школи, він почав у війську, вже буди офіцером, займатися наукою, головною математикою і філософією, а 4 цвітня 1799 р. виступив із війська в ранзі секонд-лейтенанта, щоб приготуватися до вступлення на університет. Він осів у Франкфурті над Одрою, закохався тут у Вільгельміні Ценге, а бажаючи одружитися з нею, за намовою її сім'ї подався 1800 р. до Берліна, щоб вистаратися собі якусь урядову посаду. Та не дошукавши там нічого, пустився в подорож, пробував якийсь час у Вірцбурзі, де мабуть у перше в його голові зародився план великого твору, який поставив би його на чолі німецького письменства. Вернувшись відси знов до Берліна, він у цвітні 1801 р. з сестрою Ульрікою виїхав до Парижа, пробував там аж до листопада,

а розставши ся з сестрою подав ся до Швайцарії, де пробував у домі Чокке. Тут написав свою першу драму „Сім'я Гонорец“, яку пізнійше, по кількох перерібках, опублікував пн. „Сім'я Шрофенштайн“ (1803). Тут був написаний також його перший безсмертний твір, комедія „Розбитий збан“. Нанявши в Ааргау безлюдний а гарний островець на ріці Аарі, він жив кілька місяців у тиші, занятій літературною працею, в тім числі великою драмою „Роберт Гвіскард“, що мала бути головним твором його життя і де він хотів злучити драматичну силу Айсхіля з богацтвом фантазії Шекспіра. Старий Вілянд, у якого незабаром потім гостив Кляйст і якому він читав деякі сцени з тої своєї трагедії, був до глибини зворушений силою слова її автора і ворожив йому велику будущину. Побут у Швайцарії скінчив ся хворобою Кляйста; в осени 1802 р. він вернув до Німеччини, відвідав Шіллера в Єні і Гете в Ваймарі. Шіллер прийняв його щиро; Гете мовив пізнійше, що „при найщирійшій намірі прийняти його радо ніколи не міг позбутися почуття тривоги і відрази, бо се було немов тіло, яке природа хотіла зробити гарним, але заражене невлічимою хворобою.“ Гете пізнійше зробив Кляйстови одну дуже

VI

фатальну прислугу, виставивши в Ваймарі його „Розбитий збан“ у такім сфущерованім видї, що його — одинокий примір на тій князївській сцені — прилюдно освистано.

Кляйст знов пішов блукати без виразного плану: Липськ, Дрезно, знов Швайцарія і екскурсія через Альпи до Італії. В повороті відси його в Женеві напала страшна розпука і зневіра в свої сили. Пішов блукаючи до Франції і зайшов знов до Парижа, де одного дня в приступі розпуки спалив свого „Роберта Гвіскарда“ і иньші папери і хотїв завербувати ся до французького війська, що власне готовило ся до виправи на Англію. Не виконавши сього наміру вернув до Німеччини, та в Моґунції занедужав і пролежав пять місяців хорий на ласці зовсім чужих людей.

Аж у червні 1804 р. він вернув знов до Потсдаму. Тут при помочи свояків і знайомих він одержав маленьку посаду діетаря при королївських доменах у Королевці, та видержав на ній лише рік (1805-6). А всеж таки був сей рік, проведений у тиші, та при тім серед інтелігентного і прихильного йому товариства, дуже важний для його літературної творчости. Тут він викінчив свій „Розбитий збан“,

VII

переробив Молієрову комедію „Амфітріон“, а перейшовши до новелї написав зараз дві прегарні річи: „Землетрясенє в Чілі“ та „Маркізу О...“ Тут нарешті, ще раз переходячи до думки зілляня Айсхіля з Шекспіром і наповня сеї форми новим романтичним духом, він написав трагедію „Пентезілея“, в якій, як сам висловляв ся, лежить увесь біль і весь блиск його душі. Почутє власної сили змоглось у нього, віджила віра в свій талант, а одержавши в грудні 1805 р. з приватної шкатули пруської королеви Люїзи малесеньку пенсійку 60 люідорів річно „для основаня незалежної екзистенції і для заохоти до літературної праці“, він весною 1806 р. покинув свою посаду, бажаючи зовсім посвятити ся літературі.

Початок його нової карієри був дуже нещасливий. З разу він занедужав і мусїв лічити ся; потім прийшла війна: нещасливі битви під Єною і Ауерштетом відразу розбили пруську державу. Кляйст забажав подати ся з Королевця до Дрезна, але по дорозі, в Берліні його ще з двома иншими дімісіонованими пруськими офіцерами арештували французькі власти і відіслали як воєнного бранця до Франції, з разу до кріпости Fort de Joux, а відси до укріпленого табору в Шальоні

VIII

над Марною. Кляйста зразу взяли за пруського шпіона і йому грозило розстріляння; аж по кількох місяцях його увільнено. Він подав ся до Дрезна, де навязав знайомства з ріжними визначними репрезентантами політичного й літературного життя. Тут розпочав за грошевою підмогою своєї сестри видавати літературно-політичну часопись „Phöbus“, що мала бути органом нового покоління, хоча й величала ся обіцяним співробітництвом Гете. Та часопись продержала ся всього один рік, а Кляйст відсунув ся від неї ще вчаснійше. Тим часом він написав свою велику трагедію „Катруся з Гайльбруну“, в якій змалював свій ідеал коханки — всею душею і всім тілом відданої призначеному для неї мужови. Неполеонівські війни і глибоке упокорення Німеччини розбудили в його душі горячий німецький патріотизм і ненависть до Французів. Він написав трагедію „Германова битва“ (Hermannsschlacht), де в образі війни Германців з Римлянами змалював німецько-французький антагонізм і konieczність дружнього та безоглядного виступлення Німців проти „відвічного ворога“. Надїючи ся швидкого вибуху війни він писав горячі поетичні поклики: „Воєнна пісня Німців“, „До цісаря Франца“, „До архикнязя Кароля“, „Германія до своїх дітей“.

IX

Та ось вибухла пожадана війна 1808 р. Всі надії Кляйстові були звернені на Австрію; він поспішив туди, побув у Празі, та в дорозі до Відня наскочив як раз на кроваву битву коло Асперн. Недалеко поля битви його арештували австрійські офіцери, а потім йому велено забирати ся. Д. 31 мая він вернув до Праги, носив ся з гадкою заснувати тут нову часопись „Germania“, але нещаслива для Австрії битва під Ваграмом і закінчене війни миром у Зноймі розвіяло його плани. Кляйст носив ся, здасть ся, з думкою виконати замах на Наполеона при помочи отрути, але покинув сей плян і вернув до Німеччини. Вр. 1810 він уже в Берліні, де викінчує свій остатній великий твір „Принц Гомбурський“. Та його надії на виставлене сеї драми, що була найбільшою апотеозою німецької династії і пруського духа, розбили ся, так як і в загалі анї одна з його драм за життя автора не дочекала ся відповідної сценічної вистави, окрім згаданої вже скандальної вистави „Розбитого збана“ в Ваймарі та не дуже вдатної вистави „Катрусі з Гайльбронна“ в Відні. Ще раз поцрбував Кляйст щастя на полі журналістики і розпочав з д. 1 жовтня 1810 р. видавати „Berliner Abendblätter.“ Часопись була мізерна, держала ся головно новин-

X

ками, в тім числі й політичними; та щоб обминути надто строгу цензуру, Кляйст видавав її як чисто забавну. Колиж наслідком безтактовности одного співробітника уряд заборонив подавати в часописи які будь політичні новини, вона упала. Ще якийсь час бив ся Кляйст мов риба об лід, жебраючи ласки то у міністра Гарденберга, то у короля, то у знайомих та рідні. Та коли всі надії розбили ся, коли навіть сестра Ульріка відвернула ся від нього, він постановив зробити кінець своєму життю. Одна хора, екзальтована жінка, Адольфіна Софія Генрієта Фотель, заявила охоту вмерти з ним разом. Д. 10 падолиста 1811 р. обое поїхали з Берліна над озеро Ванзе (Wannsee), і тут на березі озера недалеко гостинниці Кляйст застрілив насамперед свою товаришку, а потім себе.

Так погіб один із найбільших талантів німецької літератури, драматик, якого перевишив у Німеччині хиба один Шіллер. Нещасливі обставини та власна незгармонізована вдача не дали йому дозріти і розвинути ся в повні; негода важких політичних обставин дала йому почути себе тяжше, ніж иншим, тай сама його літературна діяльність почалась і скінчилась якось під нещасливою зіздою. Драму,

XI

що мала бути короною його творчости, спалив сам автор у приступі якогось одуру, а випадком захований уривок її показує, що цілість, хоч може й не виправдувала пересадних Кляйстових надій, все таки була обдумана і переведена гениально. З пізніших його творів треба жалувати загублення просторого, двотомового роману, що був у автора вже майже готовий. Перше збірне видане Кляйстових творів, доконане п'ятнадцять літ по його смерті Людвіком Тіком, було далеко не докладне; Тік позволяв собі аж надто часто поправляти Кляйстів текст. Аж у другій половині XIX віку почала критика а за нею й публіка ліпше розуміти і вище цінити Кляйста; кращі його твори, особливо „Розбитий збан“, повість „Михайло Кольгаз“, новелі „Землетрясене в Чілі“, „Маркіза О...“ та інші поперекладано на французьку та англійську мову; численні публікації листів, споминів та інших матеріалів уможливили чим раз докладніше пізнане його в многих точках і доси загадкового життя. Величезна інтензивність чуття, сильно напружений драматизм акції та замилюване до патологічних появ душі або тіла зближують Кляйста з іншим гениальним і так само нещасливим письменником.

XII

менником ХІХ-го віку, з великим Росіянином Хведором Достоєвським.

Оповіданє „Маркіза О...” написав Кляйст у часі свого побуту в Королевці; друком вийшло воно в р. 1808 у випуску Кляйстового журналу „Phöbus” за лютий. Воно викликало дуже неоднакове враженє: дехто, прим. голосний тоді Генц, бачив у ньому неначе зразок у Декамерона і ремствував на його поміщенє; особливо остро против Кляйста виступали за сей твір деякі більш або менше підстаркуваті панни, називаючи оповіданє „огидним,” „довгим і нудним” і впевняючи, що „жадна женщина не може читати його без румянця стыду.” Натомісь иньші не скрикали свого подиву, а співредактор „Феба” Адам Міллер говорив про „моральну високість”, про „королівську правдивість та незрівнану штуку малюнка” сеї історії. Отся штука мальованя характерів без властивої характеристики, самими ділами та поступками даної особи, чинить Кляйстову новелю ще й доси взірцевою. „Загальне збаламученє почутя, dokonанє через ненормальну та невьяснену подію, надало всім характерам сього твору дуже різкі й виразні обриси — прегарна нагода для психолога Кляйста, виявити з артистичною розкішю всю свою бистроумність на

ХІІІ

тім улюбленім полї. І справді, се була неначе Кляйстова докторська праця. Він міг до схочу нагромаджувати труднощі, шалено переплутати всі нитки, ввести всіх у найшвидше темпо екзальтації, і в даній хвилі, немов легким рухом руки, розв'язати все на загальне успокоєнє." Так судить один новітній критик про сю новелю*). Відповідно до композиції дібрано й стиль оповідання, дуже оригінальний і незвичайний, особливо для наших часів. Фр. Серваес каже про нього: „Отся *oratio obliqua* з масою накопичених речень на „що“, наглі перескоки до *oratio recta*, яка сим робом виглядає ще більш оживленою; смілий порядок слів з частими вставками та повсунуваними реченнями надають цілій дікції швидке, поквапне, вперте і при тім якесь капризне темпо, що немов символічно змальовує рівночасно енергічну і повну суперечностей вдачу поета. Ціле Кляйстове жите порушувало ся таким темпом. Усюди короткі пристанівки, зір завше біжить далі з великою нетерплячкою до неосягненої ще, а горячо пожаданої мети. Таким робом і отсе оповіданє з його змі-

*) Franz Servaes, Heinrich Kleist. Leipzig, Berlin und Wien 1902 (Dichter und Darsteller Bd. IX), стор. 95—96.

стом, ніби прихалцем узятим із якоїсь анекдоти, зраджує нам усе внутрішнє життя поета“.

Що до жерел, із яких черпав Кляйст мотиви цього оповідання, в німецькій науці зібрано досить вказівок. Сам автор подаючи зміст того нумеру *Phöbus'a*, де було надруковане його оповідання, додав при титулі увагу, що воно „взяте з правдивого факту, але подія з півночі перенесена на південь“. Подібний факт стався 1806 в Гайдельберзі; його героєм був професор тамошнього університету Вайденбах. Але вже перед тим знаходимо подібний мотив, оброблений новелістично одною дамою в Беке-рових „*Erholungen*“ 1805 р. Пошукування в старшій літературі виказали паралельні оповідання і у Руссо, і у Монтеня, і у Сервантеса, і в „*Cent nouvelles*“ панї Гомец*). Та про те треба сказати, що жаден із сих авторів не зробив із сеї теми твору, що міг би хоч по троха видержати порівнянє у Кляйстовою новелею.

Переклад скрутної і в високій мірі оригінальної прози, якою написаний отсей твір, був дуже нелегким завданням, тим

*) Ті паралелі зібрано в Цоллінговій передмові до Кляйстових оповідань у Кіршнеровій *Deutsche Nationallitteratur*, том 50, стор. IV—IX.

XV

більше, коли я поклав собі метою, передати Кляйстів спосіб вислову і стиль по змозі так, щоб переклад робив вражінє подібне до оригіналу, отже не бажав перемінювати *oratio obliqua* на *oratio recta* ані розбивати довгі та нераз дивовижно збудовані реченя та перескоки з одного способу говореня до другого.

Що найбільше я позволив собі троха розбити компактні Кляйстові колюмни, даючи ті уступи, де маєть ся *oratio recta*, всюди а *capite*; Кляйст усе се друкує поряд, *per extensum*.

Бажалося би, щоб отсей мій переклад був початком ліпшого познайомленя нашої публїки з сим талановитим та високо оригінальним письменником; се познайомленє певно не лишилось би без користи і для читачів і для наших молодих письменників.

Іван Франко.

Маркіза О...

В М..., значному місті горішньої Італії, оголосила маркіза О... дама бездоганної слави і мати кількох гарно вихованих дітей, у газетах таке: що без свого відома вона зайшла в тяж; батько дитини, яку вона має народити, нехай зголосить ся, бо вона з родинних оглядів постановила вийти за нього замож. Дама, що під натиском непереможних обставин так безпечно вчинила такий дивоглядний поступок, наражуючи ся на кпини цілого світа, була дочка пана Г..., коменданта м—ської цитаделі. Несповна три роки тому вона втратила свого мужа, маркіза О..., якого любила всім серцем; він умер в часі подорожи до Парижа, куди подав ся був задля родинних справ. На бажане пані Г..., своєї достойної матери, вона по його смерті покинула село, де жила доси, недалеко В..., і вернула зі своїми

МАРКІЗА О.

1

обома дітьми до комендантського дому до свого батька. Тут прожила найблизші літа, заповнені штукою, лектурою, виховуванєм дітей та послугами своїм родичам, коли війна з р. . . . нараз наповнила всю околицю військами майже всіх держав, у тім часі й російськими. Полковник Г... маючи наказ боронити міста, візвав свою жінку й дочку, щоб забрали ся на село чи то доччине, чи синове, що лежало коло В. Та заким іще способом жіночого обмірковування розважено докладно, що гірше — чи невиди, яких можна було ждати в кріпости, чи страховища, на які можна було наразити ся на селі, на цитаделю вдарило російське військо і візвало її, аби піддала ся. Полковник заявив своїм рідні, що буде поступати так, як колиб їх зовсім не було, і відповів кулями й гратами. Неприятель і собіж почав бомбардувати цитаделю. Він запалив магазини, здобув одну реду, а коли комендант, ще раз візваний піддати ся, отягав ся, заряджено нічний напад і здобуто кріпость штурмом.

Власне коли російські війська серед завзятого огню гавбиць вдирали ся до кріпости, ліве крило комендантського дому почало горіти і змусило женщин утікати відтам. Полковниця, поспішаючи за доч-

кою, що з дітьми бігла в низ по сходах, крикнула їм, аби держали ся разом і сховали ся в долішні склеплені покої; та ігранат, який саме в тій хвилі луснув у домі, довершив у ньому цілковитого безладя. Маркіза з обома своїми дітьми вибігла на переднє подвіре замку, де в найгорячішій битві блискали вже вистріли крізь пітьму і прогнали її, безтямну, куди має діти ся, назад до горючого будинка. Тут, коли власне хотіла вибігти задніми дверима, на лихо наскочила купка ворожих стрільців, які побачивши її нараз утихли, повішали карабіни через плечі і з огидними жестами повели її з собою. Даремно маркіза, шарпана то туди то сюди нелюдяною шайкою, серед якої йшла задля неї передирка, кликала на поміч своїх служниць, що тремтячи тікали крізь фіртку. Її поволокли на заднє замкове подвіре, і серед огидного шарпаня вона вже мала впасти на землю, коли прикликаний жіночим вереском показав ся російський офіцер і шаленими ударами розігнав собак, ласих на такий рабунок. Маркізі він видав ся ангелом із неба. Ще остатнього озьвірілого насильника, що держав у обіймах її струнку стать, він ударив рукоятю меча в лице, так що сему кров бризнула з рота і він

хитаючись подав ся в зад; потім чемно, по французьки промовивши до дами подав їй руку і запровадив її, ще безмовну від тих пригод, у друге, ще не захоплене пожежею крило палати, де вона впала в цілковиту нетяму. Тут — коли швидко потім надбігли її перелякані служниці, він заходив ся покликати лікаря, надіваючи капелюх запевнив, що вона швидко прийде до себе, і вернув назад до бою.

В короткім часі укріплене здобуто зовсім, і комендант, що боронив ся ще лиш тому, бо йому не хотіли дати пардону, цофав ся власне з послабаючими силами до порталю дому, коли з нього вийшов російський офіцер з дуже розпаленим обличчям, і кликнув до нього, щоб піддав ся. Комендант відповів, що він лише ждав сього завізвання, віддав йому свою шпаду і просив дозволу піти до замку і оглянутись за своєю ріднею. Російський офіцер, що судячи по ролі, яку відіграв, бачилось, був одним із провідників штурму, дав йому сей дозвіл в супроводі сторожі, скwapно станув на чолі одного відділу, порішив боротьбу, де вона ще могла бути сумнівною, і обсадив живо всі важніші пункти кріпости. Швидко потім він вернув на подвіре, дав наказ зупинити пожежу, що почала скажено ширити ся, і сам при тім

доказував чудес напруження, коли його наказів не сповнювано з відповідною ревністю. То він з кишкою в руці спинав ся посеред горючих кроків і звертав водяну струю куди було треба, то завдаючи жаху азійським натурам, порав ся в арсеналах і викочував бочки з порохом та понаби-вані бомби. Комендант увійшовши тимчасом до дому, був до крайности збентежений звісткою про нещастє, яке трафило ся маркізі. Вонаж, прийшовши вже зовсім до себе без помочи лїкаря, як се й заповів був російський офіцер, і на радощах, що бачить усіх своїх у добрі й здоровлю, та лежачи в ліжку ще лиш тому, аби зацитькати їх надмірну турботу, запевняла його, що більш усього бажає встати і висловити подяку своєму спасителеви. Вона знала вже, що се був граф Ф., підполковник т — ського корпусу стрільців і кавалер ордена заслуги та кількох інших орденів. Вона просила батька, щоб сей як найусильнійше благав його не покидати цитаделі, заким хоч на хвилю не покаже ся на замку. Комендант, шануючи чутє своєї дочки, вернув негайно до кріпости, і коли офіцер серед ненастанних військових заряджень вештав ся сюди й туди і годі було знайти лїпшої нагоди, на валах, де сей власне роздив-

ляв свої недостріляні ряди, передав йому бажане своєї зворушеної дочки. Граф запевнив його, що жде лише хвилі, яку буде міг урвати від своєї служби, щоб зложити їй своє поважане. Бажав іще почути, як маєть ся пані маркіза? але рапорти кількох офіцерів знов потягли його в воєнну сутолоку.

Коли зазоріло, прибув головний начальник російського війська і оглянув фортецю. Він заявив комендантові свою пошану, пожалкував, що щастє не надгородило краще його відвагу і за зложенєм слова чести дав йому волю подати ся куди захоче. Комендант висловив йому подяку і підніс, як багато він сьогодні має завдячити Росіянам загалом а особливо молодому графови Ф..., підполковникови т — ського корпусу стрільців. Генерал запитав, що стало ся; а коли його повідомлено про розбійницький напад на доньку коменданта, виявив крайнє обуренє. Він закликав графа Ф... перед себе. Висловивши йому насамперед коротку похвалу за його власний благородний поступок, при чім графове лице обілляв густий румянець, він закінчив, що хоче дати наказ, аби розстріляно негідників, які сплямили царське імя; він велів йому сказати, котрі то такі? Граф Ф... відповів якомсь плута-

ючись, що не може подати їх імен, бо при слабім сьвітлі реверберів на замковім подвір'ю йому годі було пізнати їх з лиця. Генерал, який чув уже, що замок стояв тоді в огні, здивувався не мало; завважив, що знайомих людей можна в ночі пізнати по голосі, і коли сей з заклопотаним лицем здвигнув раменами, велів йому як найпильнїйше і найострїйше розслідити сю справу. В тій хвилі донїс хтось, пропхавши ся наперед із заднього ряду, що один із злочинців пораних графом Ф... упав був у коридорі, звідки його комендантові люди затягли до комірки, де він лежить і доси. Генерал велів сторожі привести його, зняти з нього короткий протокол, і цілу шайку, яку сей вийменував, числом п'ять хлопа, зараз розстріляти. Коли сього dokonано, генерал лишаючи невеличку залогу видав наказ загального вимаршу всеї решти війська; офіцери духом розбігли ся по всіх корпусах; серед сутолоки та біганини граф приступив до коменданта і пожалкував, що серед таких обставин мусить позаочно переслати пані маркізі свій низенький поклін, і несповна за годину в цілій фортеці Росиян не стало.

Сім'я думала, що чейже в будучому знайде ся нагода передати графови якийсь

доказ вдячності; та якпй же її був страх, коли довідала ся, що він того самого дня, як рушив із фортеці, знайшов смерть у битві з ворожим військом. Курієр, що приніс сю вість до М..., бачив на власні очі, як його, смертельно раненого в груди, несли до П..., де він — була певна звістка — сконав у тій самій хвилі, коли носильники мали зняти його зі своїх рамен. Комендант, що сам побіг був на пошту і розвідував про близші обставини сеї події, почув іще, що на полі битви в хвилі, коли його трафила куля, граф крикнув: „Джулієто! ся куля метить ся за тебе!“ і зараз потім замкнув уста на віки. Маркіза була в розпуці, що пропустила нагоду впасти йому до ніг. Вона робила собі тяжкі докори, що коли він — може зі скромности, як їй здавалось — отягав ся явити ся в замку, вона сама не вийшла до нього; жалувала нещасну свою іменницю, про яку він думав іще в хвилі смерті; силкувала ся даремно вивідати місце її побуту, щоб повідомити її про сей нещасний і зворушний випадок, і минуло кілька місяців, заким і сама здужала забути про нього.

Сім'я мусіла тепер забрати ся з комендантського дому, в яким помістив ся російський начальник. Мірковано зразу,

чи не перенести ся до комендантових дібр, до чого маркіза мала велику охоту; та що полковник не любив сільського життя, то сім'я наняла дім у місті і урядила ся в ньому на постійне помешканє. І все вернуло до давнього порядку. Маркіза знов узяла ся до давно перерваного навчання своїх дїтей, а в вільних хвилях заглядала до своєї малярської робітні та до книжок, коли нараз, звичайно здорова як богиня, почула кілька разів напади якоїсь слабости, що цілими тижнями робила її нездівною до товариського життя. Її нудило, сьвіт крутив ся, робило ся млісно і вона не знала, що думати про сей дивний стан. Одного ранку, коли сім'я сиділа за чаєм а батько на хвилю вийшов із кімнати, мовила маркіза, прокидаючись із довгої нетями, до своєї матери:

— Колиб якась жінка сказала мені, що має таке почутє, як я тепер доторкаючись отсеї чарки, то я-б у своїй душі подумала, що вона при надії.

Панї Г... сказала, що не розуміє її. Маркіза вияснила ще раз, що власне в отсїй хвилі мала таке почутє, як тоді, коли ходила вагітна своєю другою дочкою. Панї Г... мовила, що вона певно вродить генія фантазії, і засьміяла ся. „А бодай Морфей“, — додала маркіза, — „або якийсь

сон із його товариства був би його батьком“ — і також обернула се в жарт. Та ось увійшов полковник, розмова перервала ся, а що маркізі за кілька день полекшало, то вся та справа пішла в забутє.

Швидко потім, як раз в пору, коли й надлісничий Г..., син коменданта, гостив у домі, вся сім'я зазнала дивовижного страху почувши, як льокай увійшов до покою і заповів прибутє графа Ф...

— Граф Ф..! — скрикнули батько й дочка нараз; усі онїміли з зачудування. Льокай запевнив, що бачив і чув як слід і що граф уже стоїть і жде в передпокою. Комендант зараз схопив ся сам відчиняти йому і він увійшов, гарний як молодий бог, хоч троха блідий на лиці. Коли минула сцена невимовного зачудування і граф на закиди родичів, що аджеж він небіжчик, запевнив їх, що живе, звернув ся сей з дуже зворушенням лицем до дочки, і його перше питанє було, яке її здоровлє? Маркіза запевнила, що дуже добре і хотїла лише знати, як він вернув до життя? Та він, не попускаючи свого предмету, відповів: що вона не сказала йому правди, на її лиці видно слїди дивної втоми; хиба все омиляє його, або вона таки нездорова й терпить щось. Маркіза, добре настроєна сердечністю, з якою він промовляв, від-

повіла: ну, так, сю втому, коли хочете, можна вважати слідом хоровитости, що долягала їй перед кількома неділями; та вона не лякаєть ся, щоб се мало якісь дальші наслідки. А на се він спалахнувши радістю відповів: „І я не лякаюсь!“ і додав, чи хоче вона вийти за нього заміж? Маркіза не знала, що й думати про таке поведженє. Вона вся облята румянцем зирнула на свою матір, а ся заклопотана на сина й батька; тим часом граф, станувши перед маркізою і взявши її за руку, немов би хотів поцілувати її, повторив: чи вона зрозуміла його? Комендант мовив: чи він не ласкав сісти? і чемно, хоч і з троха поважним виразом подав йому крісло. Полковниця мовила:

— На правду, ми готові подумати, що ви дух, поки нам не виясните, як ви воскресли з могили, в яку вас зложено в П... ?

Граф сів, пустивши руку дами, і відповів, що під тиском обставин мусить говорити коротко; смертельно раненого в груди його занесли до П... і там він кілька місяців боров ся зі смертю; весь той час пані маркіза була його одинокою думкою; він не може й висловити тої роскоші і того болю, що зливали ся в тім образі; нарешті видужавши він знов вернув до

армії і там він почув страшенний несупокій; кілька разів він хапав за перо, щоб у листі до пана полковника і до пані маркізи дати пільгу своєму серцю; нараз його вислано з депешами до Неаполю; і він не знає, чи відтам не вишлють його далі до Константинополя, а може навіть доведеться йому їхати до Петербурга; а тим часом йому нема змоги жити довше не залагодивши одного неминучого домагання своєї душі; і він не міг опертися на порови, щоб при своїм переїзді через М... не зробити деяких кроків для сеї цілі; одним словом, він бажає, щоб його ущасливлено рукою пані маркізи і просить з найбільшою пошаною, сердечно та усильно ласкавої відповіді в сьому ділі.

Комендант відповів по довгій павзі: що се предложене, коли воно висловлене серйозно, в чому він не сумніває ся, для нього дуже підхлібне. Але при смерті свого мужа маркіза О., його дочка, зареклася не виходити в друге замуж. Та що недавно на неї впало супроти нього таке велике зобов'язане, то не було б неможливим, що її постанова через се підлягла би зміні на користь його бажання; та поки що він просить її іменем у нього дозволу якийсь час подумати про се в тиші.

Граф запевнив, що ся ласкава заява вправді заспокоює всі його надії; що серед иньших обставин вона й зробила б його вповні щасливим; що він відчуває цілу неприличність того, що не вдоволяєть ся нею; та про те непереможні обставини, про які йому неможливо висловити ся докладнійше, роблять йому пожаданою яснійшу відповідь; що коні, які мають везти його до Неаполю, вже запряжені; і він благає з усього серця, коли що будь в отьому домі промовляє на його користь — тут він глянув на маркізу — не дати від'їздити йому без ласкавої заяви. Полковник, троха зачудований таким поведженєм, відповів, що вдячність, яку почуває для нього маркіза, певно управнює його до великих надій, але не аж до таких великих; де ходить о щастє цілого її життя, вона не зважить ся поступити без відповідної розсудливости. Булоб доконче потрібно, щоб його дочка, заким виявить свою волю, мала щастє познайомити ся з ним близше. Він запрошує його по скінченю своєї службової подорожі повернути до М... і якийсь час побути гостем в їх домі. Як тоді пані маркіза матиме надію бути з ним щасливою, то й його в таким разі, але не швидше, в радує її прихильна відповідь. Граф заявив, палентючи на лиці, що в часі цілої

подорожі він віщував своїм нетерпливим бажанням таку долю; що одначе се справляє йому страшенну турботу; що супроти непочесної ролі, яку він мусить грати тепер, близша знайомість може вийти лише на його користь; що за свою добру славу, коли вже й сю найсумнівнішу з усіх прикмет брати під розвагу, він, здається, може ручити; що одинокий негідний поступок, якого він допустив ся в своїм життю, невідомий світови і він уже готовий ся направити його; одним словом, що він чоловік чесний і просить прийняти запевнене, що се запевнене правдиве.

Комендант відповів, усміхаючи ся з легка, хоч і без іронії, що він підписує всі ті вислови. Йому ще не доводило ся пізнати молодого чоловіка, що в так короткім часі виявив би так багато прегарних прикмет характеру. Він майже певний, що короткий час наміслу усунув би нерішучість, яка ще проявляєть ся тепер; та заким не обговорить сеї справи з ріднею як своєю так і графовою, не може дати ніякої заяви по над ту, що дав. На се заявив граф, що він не має родичів і свободний. Його вуйко — генерал К..., а за його дозвіл він ручить. Додав, що він пан значного маєтку і буде міг зважити ся зробити Італію своєю батьківщиною.

Комендант уклонив ся йому чемно, виявив іще раз свою волю і просив його не говорити про се діло більше аж до закінчення подорожі. Граф по короткій мовчанці, в якій виявляв признаки найбільшого затурбованя, мовив обертаючись до матери, що робив усе можливе, щоб ухилити ся від сеї службової подорожі; що заходи, на які він задля сього зважив ся у головного коменданта та у генерала К..., свого вуйка, були найбільше рішучі, які лише можна було зробити; що одначе дехто надівав ся тим способом вивести його з меланхолії, яка йому ще лишила ся по його слабості; і що тепер ся подорож робить його зовсім нещасливим. — Сім'я не знала, що мала сказати на таку заяву. Граф, потираючи чоло, говорив далі, що як би була деяка надія дійти через се ближше до мети його бажань, то він відложив би свій від'їзд на день або й ще трохи далі, щоб поспробувати... При тім поглядав за чергою на коменданта, на маркізу і на матір. Комендант глядів з квасною міною перед себе в низ і не відповів йому нічого. Полковниця мовила:

— Ідїть, ідїть, пане графе, їдьте до Неаполя, а як вернете, то наділіть нас

на якийсь час щастєм своєї присутности, і все иньше якось то буде.

Граф сидів хвилю і, бачилось, шукав, що йому робити. Потім устаючи і відсуюючи крісло мовив, що скоро й сам мусть признати передчасними ті надії, з якими вступив до сього дому і коли сім'я — чого він не може взяти їй за зле — обстає при близшім познайомленю, то він відішле свої депеші до головної квартири до З..., щоб їх переслали ким иншим, а сам прийме ласкаві запросини і лишиться на кілька тижнів гостем у сьому домі. Потім, держачи крісло в руці і стоячи біля стіни, він іще ждав хвилину і глядів на коменданта. Комендант відповів, що йому було би дуже жаль, як би пристрасть до його дочки, яка, здається, опанувала його, стягла на нього дуже поважні неприємности; та про те йому се знати, що може чинити, а чого ні; нехай відсилає депеші і займе призначені для нього покої. При тих словах видно було, як граф поблід, з пошаною поцілував матір у руку, вклонився всім иншим і віддалився.

Коли вийшов із покою, не знала сім'я, що й думати про сю появу. Мати казала, що чейже се неможливо, щоб він депеші, з якими їде до Неаполя, схотів відсилати

назад до З... тому лише, що йому не вдалося в переїзді через М... по п'ятихвилевій розмові одержати слово від зовсім незнайомої йому дами. Надлісничий сказав, що такий легкодушний поступок був би покараний не чим меншим, як замкненням у кріпости! — А до того ще й здеградованем, — додав комендант. Та сього нема що боятися, мовив далі. Се лише такий страшак при штурмі; він іще надумаєся, заким відішле депеші назад. Мати зрозумівши сю небезпеку, висловила дуже живо своє побоюванє, що він таки відішле їх. Його завзята, в одну точку наперта воля по її думці видаєть ся здібною власне до такого вчинка. Вона як найусильнійше просила надлісничого, щоб зараз пішов за ним і здержав його від такого діла, що грозило нещастєм. Надлісничий відповів, що такий крок мав би як раз противний наслідок і скріпив би в ньому надію перемогти при помочи сього воєнного підступу. Маркіза висловила сю саму думку, хоча запевняла, що без сього депеші неминуче будуть відіслані, бо граф радше накличе на себе нещастє, ніж захоче показати ся слабим. Усі згодили ся на те, що його поводженє було дуже незвичайне і що він, здаєть ся, привив

МАРКІЗА О.

2

штурмом здобувати дамські серця так само як кріпости.

В тій хвилі побачив комендант графів запряжений повіз перед своїми дверима. Він кликнув усю сім'ю до вікна і запитав покликаного слугу з зачудуванням, чи граф іще в їх домі? Слуга відповів, що він у низу в челядній в товаристві адютанта пише листи і печатає пакети. Комендант, укривши свою тривогу, побіг у низ разом з надлісничим і запитав графа, бачучи, що він порається на невідповіднім для сього столі, чи не захоче перейти до своїх покоїв? чи може прикаже ще чого будь? Граф відповів, не перестаючи сквапно писати, що дякує красенько і що його діло вже скінчене; печатаючи лист запитав іще, котра година; і вручивши адютантові весь портфель побажав йому щасливої дороги. Комендант очам своїм не вірячи мовив, коли адютант виходив із дому:

— Пане графе, коли у вас нема дуже важних причин —

— Невідхильні! — перервав його річ граф, супроводив адютанта до повоза і відчинив йому дверці.

— В таких разї — мовив далі комендант — я би бодай депеші —

— Неможливо, — відповів граф, підсаджуючи адютанта на сидженє. — Депеші в Неаполі без мене не варті нічого. Я й про се подумав. Гони!

— А листи вашого пана вуйка? — кликнув адютант вихиляючи ся з дверець.

— Знайдуть мене, — відповів граф, — у М...

— Гони! — мовив адютант і повіз рушив.

Тоді запитав граф Ф... обертаючи ся до коменданта, чи був би ласкав звеліти, щоб йому показано його покій? Збентежений полковник відповів, що сам буде мати честь; гукнув на своїх і на графових слуг, щоб позабирали його пакунки і запровадив його до покоїв призначених для гостей, де сухо вклонивсь йому і вийшов. Граф передяг ся, вийшов із дому, щоб замельдувати ся у місцевого губернатора, і не показуючи ся в домі всю решту дня, вернув туди аж незадовго перед вечерею.

Тимчасом сім'я була в незвичайній турботі. Надлісничий оповідав, які рішучі були графові відповіді на деякі вговорювання коменданта; твердив, що його поступуванє виглядає як зовсім обдуманий крок, і ломив собі голову, яка може бути причина такого на курієрських прискореного

сватаня? Комендант мовив, що він не розуміє тут нічогоїсьнько і візвав сїм'ю, щоб у його присутности просе не було більше мови. Мати що хвиля визирала в вікно, чи він не прийде, не пожалує свого легкодущного вчинка і не направить його. Нарешті коли стемніло, вона сіла обік маркізи, що дуже пильно працювала при столику і бачилось ухиляла ся від розмови. Вона запитала її півголосом, поки батько ходив там і назад по покою, чи вона розуміє, що буде з того всього? Маркіза відповіла, несміло зиркаючи на коменданта:

— Колиб тато був зробив так, щоб він був поїхав до Неаполя, то все булоб добре.

— До Неаполя! — скрикнув комендант зачувши се. — А щож, було зараз посилати по сьвященника? Чи мав я його закувати, арештувати і під сторожею вислати до Неаполя?

— Ні, — відповіла маркіза, — але горячі та усильні персвазії роблять своє.

І знов троха сердито внурила ся в свою роботу. Нарешті під ніч надійшов і граф. Усі ждали лише по перших привітаннях, коли мова зійде на сю справу, щоб сполученими силами наперти на нього, аби, коли ще можна, цофнув назад крок,

на який відважився. Та даремно ждали на сю хвилю протягом усеї вечері. Старанно обминаючи все, що могло натякнути на сю справу, граф розмовляв з комендантом про війну а з надлісничим про полюванє. Коли згадав про битву під П..., в якій був ранений, звела його мати на історію його хороби і випитувала, як йому велося в тій малій містині і чи мав там відповідну вигоду? Тоді він розповів деякі дрібниці, цікаві задля його пристрасти до маркізи: як вона раз-у-раз сиділа коло його ліжка; як у нього в часі горячки її образ усе мішався з образом лебедя, якого він хлопцем бачив у вуйковім маєтку; що особливо одна згадка зворушила його глибоко, як він раз того лебедя обкидав болотом, а сей лише тихенько пірнув у воду і виринув із неї знов чистий; як вона все плавала на огняних хвилях, а він кликав: Тінка, бо так називався той лебідь, але ніяк не міг привабити його до себе, бо його вся радість була плавати та пишно вигинати шию; запевнив нараз почервонівши як кров, що любить її без памяти, втупив очі в свою тарілку і замовк.

Нарешті прийшлося вставати від стола; а що граф по короткій розмові з матір'ю зараз розкланявся з товариством

і пішов до свого покою, то члени його лишили ся знов і не знали що думати. Комендант стояв на тім, що треба лишити діло природному розвоєви. Граф певно числив при своєму вчінку на своїх свояків. Инакше се стяглоб на нього нечесть і деградацію. Панї Г... запитала дочку, що вона думає про нього? і чи не згодилась би на яку будь заяву, що запобігла би нещастю? Маркіза відповіла:

— Найлюбійша мамо! Се неможливе. Жаль менї, що мою вдячність виставляють на таку тяжку пробу. Але я рішила ся не виходити вдруге замож і не хочу наражувати свого щастя, тай ще так нерозважно, на друге різіко.

Надлісничий завважив, що коли се її незломна постанова, то й така заява моглаб бути хосенною, а вонож майже неминуче дати йому яку будь. Полковниця докинула, що коли сей молодий чоловік, що відзначає ся так многими надзвичайними прикметами, виявив свою готовість осїсти в Італії, то по її думці його предложєне заслугує на певне узглядненє, а рішенє маркізи вимагає ще розміркованя. Надлісничий усївши біля неї запитав, як він особисто подобавсь їй? Маркіза відповіла з деяким заклопотанєм: „Подобавсь і не подобавсь менї“ — і по-

кликала ся на почутя иньших. Полковниця мовила:

— Коли він верне з Неаполя, а розвіди, які-б ми тимчасом могли зібрати про нього, не суперечили-б загальному вражіню, яке він зробив на тебе, — то що відповіла-б ти, як би він тоді повторив своє пропозиціє?

— В такім разї, — відповіла маркіза, — коли його бажання справді видають ся дуже горячими, я-б ті бажання — вона запнула ся і її очи засьляли блиском при тих словах, — я-б сповнила їх задля зобовязання, яке я винна йому.

Мати, що завсїгди бажала другого замужя своєї дочки, ледво здужала утаїти свою радість при тій заяві, і міркувала, щό можна би зробити з сього. Надлісничий мовив, знов неспокійно встаючи з крісла, що коли маркіза допускає якусь можливість урадувати його колись своєю рукою, треба зараз тепер зробити щось, щоб запобігти наслідкам його шаленого вчинка. Мати також притакнула і додала, що остаточно й різіко тут було-б не надто велике, бо при так многих прегарних прикметах, які він виявив тої ночі, коли Росіяни штурмували фортецю, ледви чи слід побоювати ся, щоб і в иньшому його поведженє не відповідало їм. Маркіза гляділа

з виразом найживішої тривоги в низ перед себе.

— Аджеж можна-б йому, — мовила далі мати беручи її за руки, — передати приміром заяву, що ти аж до його повороту з Неаполя не захочеш ні за кого іншого вийти замож.

Маркіза мовила: — Таку заяву, наймиліша мамо, можу дати йому; та тільки бою ся, що вона не заспокоїть його, а нас заплутає.

— Се вже здай на мене! — відповіла мати з найживішою радістю, і оглянула ся на коменданта. — Льоренцо, — запитала, — а ти як думаєш? — і заходилась устати з крісла. Комендант, що чув усе, стояв при вікні, глядів на вулицю і не сказав нічого. Надлісничий запевнив, що бере на себе скараскатись графа з дому сею нешкідливою заявою.

— Ну, то робіть! робіть! робіть! — скрикнув батько обертаючись. — Мушу в-друге піддати ся сьому Москалеви.

Тоді мати схопила ся з сидження, поцілувала його й дочку, і коли батько всьміхнув ся на її запопадливість, запитала, як би передати зараз у сій хвилі графови сю заяву? За радою надлісничого постановлено просити його, коли ще не роздягнений, щоб був ласкав на хвилю потру-

дити ся до сім'ї. Граф велїв відповісти, що буде мати честь зараз явити ся, і ледво льокай вернув із сею заявою, аж і він сам, кроками окриленими радістю, ввійшов до покою і з найживішим зворушенєм кинув ся маркізі до віг. Комендант хотїв сказати щось, але він устаючи промовив, що знає досить! поцілував його і матір'я у руку, обняв брата і просив лише ласкаво допомогти йому в вистараню повоза для подорожі. Маркіза, хоч зворушена сею сценою, сказала таки :

— Боюсь, пане графе, щоб ваша палка надія не за далеко — —

— Нічого, нічого! — відповів граф. — Коли вивіди, які зберете про мене, будуть суперечити тому почуттю, що покли- кало мене тепер назад до сього покою, то се все так значить, як би не було нічого.

Тоді комендант обняв його як найсер- дечнійше, надлїсничий зараз же предложив йому свою власну кариту, один стрілець полетїв на пошту, щоб за премію замо- вити курієрські конї, і була радість при тім від'їзді, як іще ніколи при повитаню. Граф сказав, що надїє ся дігнати свої депеші в Б..., а з відти рушить до Неа- поля навправці, близшою дорогою, ніж через М..., ; у Неаполї він зробить усе можливе, щоб спекатись дальшої службо-

вої подорожі до Константинополя; а що в крайнім разі він наважився мельдувати ся хорим, то запевнив, що коли не спинять його непереможні порешкоди, то він за яких чотири до шість тижнів нехибно буде в М... Тут стрілець повідомив, що повіз запряжений і все готове до від'їзду. Граф узяв капелюх, станув перед маркізою і взяв її за руку.

— Тепер, Джулієто, — мовив він, — я по троха заспокоєний, — і вложив свою руку в її, — хоча моє найгорячіше бажання було ще перед від'їздом узяти шлюб з вами.

— Шлюб! — скрикнули всі члени сім'ї.

— Шлюб, — повторив граф, поцілував маркізу в руку, і коли ся запитала, чи він не божевільний, відповів: — Прийде такий день, що ви зрозумієте мене!

Сім'я хотіла розсердитись на нього, але він зараз як найщиріше попросив ся з усіми, просив їх не думати далі про сі слова і від'їхав.

Минуло кілька тижнів, у яких сім'я з дуже неоднаковими почуваннями дожидала кінця сеї дивної пригоди. Комендант одержав від генерала К..., вуйка графового, чемне письмо; сам граф писав із Неаполя; розвіди засягнені про нього

промовляли досить на його користь; одним словом, уважано заручини вже так як би певними, коли хоробливі напади у маркізи повторилися з більшою силою як уперед. Вона завважила незрозумілу зміну в своїй фігурі. З повною щирістю вона відкрила все своїй матері і сказала, що не знає, як їй думати про свій стан. Мати, яку ті дивні припадки наповнили турботою за здоров'я дочки, зажадала, щоб ся порадилась у лікаря. Маркіза, надіючись перемогти своєю природою, опирала ся; ще кілька днів не сповняючи матиної поради вона провела серед найдокучливішого терпіння, поки ті все поновлювані і такі дивовижні почуття не довели її до великої тривоги. Вона веліла покликати лікаря, що тішив ся довірем її батька, просила його — матері власне не було дома — сісти на софі і виявила йому по короткім вступі, жартуючи, яким їй уявляється її стан. Лікарь скинув на неї допитливим оком; доконавши докладного огляду мовчав іще хвилину, а потім з дуже поважним виразом відповів, що пані маркіза зовсім вірно означила свій стан. Коли на питанє дами, як він розуміє се, він висловив ся зовсім виразно і з нетаємною усьмішкою додав, що вона зовсім здорова і не потребує лікаря, шарпнула маркіза

за дзвінок і дуже остро зирнувши на нього з боку, просила його віддалити ся. Півголосом, немов би він не варт був того, щоб говорити до нього, вона заявила муркочучи під носом, що у неї нема охоти заходити з ним у жарти про таку річ. Доктор відповів ображений, що мусить бажати, щоб вона все була так мало склонна до жартів як тепер, узяв палицю й капелюх і почав зараз кланятись. Маркіза запевнила, що про сю зневагу повідомить свого батька. Лікарь відповів, що своє ореченє може записягти перед судом, поклонив ся і хотів іти геть із покою. Маркіза запитала, поки він підіймав ще рукавичку, що випустив був із руки: — Але відкиж можливість, пане докторе?

Доктор відповів, що се не його річ вияснювати їй остатні причини явищ, поклонив ся ще раз і пішов.

Маркіза стояла мов поражена громом. Вона схаменулась і хотіла бігти до батька; але дивна серйозність чоловіка, що нїби то зневажив її, знесилювала все її тіло. В найбільшій збентеженю вона кинулась на софу. Сама собі не довіряючи вона пробігала всі моменти минулого року і вважала себе шаленою думаючи про остатній. Нарешті надійшла її мати,

і на турботне питанє, чого вона така неспокійна, оповіла їй дочка, що власне виявив їй лікар. Пані Г... назвала його безсоромним і нікчемником і піддержала доччину постанову, виявити сю зневагу батькови. Маркіза запевнила, що він говорив се зовсім серіозно і здаєть ся, готов і перед батьком повторити се шалене твердження. Пані Г..., не мало сполошена, запитала, чи вірить же вона в можливість такого стану?

— Швидше — відповіла маркіза — моглиб заплоднитись могили і в лоні трупів моглиб розвивати ся новородки!

— Ну, моя люба чудачко, — мовила полковниця, міцно притискаючи її до себе, — в такім разі чим же тобі турбувати ся? Коли твоя свідомість чує себе чистою, то як може журити тебе осуд хоч би й цілого лікарського конзіліюм? І чи його осуд подіктований помилкою, чи злобою, хибаж для тебе се не все одно? А все таки годить ся, щоб ми відкрили се батькови.

— О Боже! — мовила маркіза з конвульсійним рухом, — як же мені успокоїти ся? Чиж против мене не стоїть мое власне внутрішнє, мені аж надто добре знайоме почутє? Чиж я сама, колиб знала про таке почутє у иньшої, не судила би, що се справді так?

— Алеж се страшенне! — зойкнула полковниця.

— Злоба! Помилка, — міркувала далі маркіза. — Які причини може мати сей чоловік, що нам доси видавав ся шановним, завдавати мені таку злосливу і підлу зневагу? мені, що ніколи не оскорбила його? що приняла його з довірем і з прочутем будущої вдячності? до котрої він, як свідчили його перші слова, прибув з чистим і неложним наміром — допомогти, а не розятрювати болі лютійші від тих, що я терпіла? І колиб я — мовила вона далі, тим часом як мати не зводила з неї очий — не знаходячи иньшого виходу, захотіла вірити в його помилку, то чи се можливе, щоб лікар, навіть середно дотепний, помилив ся в такім випадку?

Полковниця відповіла трохи ущипливо: — А все таки мусіло тут бути або одно, або друге.

— Так! — мовила маркіза, — моя найдорожша мамо, — і при тім з виразом ображеної гідности, спалахнувши всім лицем поцілувала її в руку, — так воно мусить бути! Хоча обставини такі надзвичайні, що мені вільно сумнівати ся в тому. Кленусь тобі, коли вже треба запевнення, що мое сумління чисте як у моїх

дітий; навіть твоє, моя ріднесенька, не може бути чистійше. А про те прошу тебе, вели мені покликати повітуху, щоб я переконала ся, що в тім правди і успокоїла ся будь що буде.

— Повітуху! — скрикнула панї Г.... з обуренєм. — Чисте сумління і повітуха! І слова застрягли їй у горлі.

— Повітуху, найдорожша мамочко, — повторила маркіза опускаючи ся перед нею на колїна, — і то в сїй хвилині, а то мені доведеть ся одуріти.

— О, дуже радо, — відповіла полковниця, — тільки прошу відбувати злоги не в моїм домі. — І при сьому встала і хотїла вийти з покою. Та маркіза сунучись за нею з розпростертими руками, впала зовсім на лице і обхопила її колїна.

— Коли бездоганне жите, — скрикнула вона, і біль додав її проречистости, — жите ведене по вашому взірцю дає мені право на вашу пошану, — коли в вашій груді промовляє за мною бодай материнське почутє хоч доти, доки моя вина не буде виказана ясно як сонце, — о, то не покидайте мене в отсих страшених хвилях!

— Але щож так занепокоює тебе?
— запитала мати? — Чи нічого більше,

як лиш оречене лікаря? нічого більше, як лише твоє внутрішнє чутє?

— Нічого більше, мамочко, — відповіла маркіза і поклала руку на груди.

— Нічого, Джулієто? — допитувала мати. — Подумай. Провина, хоч і як невимовно боліла би мене, все таки уйшлаб, і я-б остаточно мусіла вибачити її; та колиб ти, щоб оминути мій материнський докір, могла видумувати казку про переверот у всесвітньому порядку і обтяжати себе богохульними клятьбами, щоб навязати її моему серцю — ах, надто склонному вірити тобі, — тосе булоб огидно; я ніколи не мала би вже серця до тебе.

— Щоб царство спасенія колись так відкрило ся мені, як моя душа відкрита перед вами! — скрикнула маркіза. — Я не затаїла перед вами нічого, моя мамо.

Сі слова, вимовлені з натиском, зворушили матір до глибини душі.

— О Боже! — скрикнула вона, — моя любесенька дитино! Як мені жаль тебе!

І підняла і поцілувала і притиснула її до своїх грудий.

— І чого на світочку божім ти боїш ся? Ходи, ти дуже хора.

Хотіла завести її до ліжка. Але маркіза, в якої часто пускали ся сльози, запев-

няла, що вона дуже здорова і що їй не хибув нічого окрім того дивовижного і незрозумілого стану.

— Стану? — скрикнула мати знов.
— Що за стану? Коли твоя пам'ять про минуле така певна, то що за божевільний переляк проймає тебе? І чиж внутрішнє почуте, яке прецінь озиває ся лиш неясно, не може помиляти ся?

— Ні, ні, — мовила маркіза, — воно не помиляє ся! І коли зволите покликати повитуху, то почувте, що та страшенна, для мене убійча річ — таки правдива.

— Ходи, моя любенька донечко, — мовила панї Г..., що почала справді лякати ся за її глузди. — Ходи, послухай мене і ляж у ліжко. І що властиво сказав тобі лікар? Як палає твоє личко! як ти трясеш ся всім тілом! Ну, як же то було, що сказав тобі лікар?

І при сьому вона потягла з собою маркізу, починаючи вже недовіряти цілій тій сцені. Маркіза мовила:

— Люба! Сердешна! — і всьміхала ся заплаканими очима. — Я зовсім при пам'яті. Лікар сказав мені, що я при надії. Веліть покликати повитуху, і коли вона скаже, що се неправда, я заспокою ся знов.

МАРКІЗА О.

3

— Добре, добре, — відповіла полковниця, скриваючи свою тривогу. — Зараз пішлю по неї; вона зараз буде тут, коли конче хочеш, щоб висміяла тебе, і скаже тобі, що ти сновида і несповна розуму.

І при сьому потягла за дзвінок і післала негайно когось із служби, щоб покликав акушерку.

Маркіза лежала неспокійно хвилюючи грудьми в обіймах своєї матери, коли прийшла та бабуса, і полковниця виявила їй, на який дивоглядний привид хора її дочка. Пані маркіза кляне ся, що поводи́ла ся чесно, а про те, отуманена якимось незрозумілим почутєм, уважає конче потрібним, щоб тямуча жінка переконала ся про її стан. Повитуха переконуючи ся про нього говорила про молоду кров і про хитрощі сьвіта; а коли скінчила своє діло, додала, що такі випадки вже їй трапляли ся; молоді вдови, що приходять у таке положенє, всі впевняють, що жили на безлюдних островах; поки що вона заспокоює паню маркізу і надієсь, що веселий корсар, який нічу прибав до берега, чей таки віднайде ся.

При тих словах маркіза зомліла. Полковниця, не можучи перемогти свого материнського почутя, кинулась при помочи акушерки відтирати її. Але коли вона прокинула ся, перемогло обуренє.

— Джулієто! — скрикнула мати з невимовним болем. — Зараз відкрий мені все і назви батька!

І ще, бачилось, готова була до поєднання. Та коли маркіза сказала, що вдурів, то мати встаючи з софи, мовила:

— Іди, йди! Ти нікчемниця! Будь проклята година, коли я вродила тебе!

І вийшла з покою.

Маркіза, якій знов потемніло в очах, притягла повітуху до себе і поклала, сильно тремтячи, її голову собі на груди. Зломаним голосом запитала її, якими дорогами ходить природа? і чи можливе несвідоме зачаття? Повитуха всміхнулася, розв'язала на ній хусточку і сказала, що у пані маркізи мабуть не заходить такий випадок. Ні, ні, відповіла маркіза, вона зачала свідомо, але рада би так загально знати, чи така поява трапляється в царстві природи? Повитуха відповіла, що крім пресвятої Діви се ще не трапилось ані одній жінці на землі. Маркіза трясла ся чим раз дужше. Їй здавало ся, що вона в тій хвилі зляже, і просила акушерку, притискаючи її до себе з судорожним переляком, щоб не покидала її. Повитуха заспокоїла її. Запевнила, що до злогів іще досить далеко, подала їй способи, як у таких випадках

можна берегти ся людського поговору, і додала, що все ще буде добре. Та що ті потішання для нещасливої дами були зовсім немов шпигання ножем у груди, то вона перемогла себе, сказала, що їй ліпше, і просила свою порадицю, щоб віддала ся.

Ледво акушерка вийшла з покою, коли їй доручено лист від матери, яка висловила ся так, що „пан І... бажає при таких обставинах, щоб вона забрала ся з його дому; посилає їй при тім папери, що належать до її маєтку, і надієть ся, що Бог ошадить йому горя бачити її ще раз.“ Лист був мокрий від сліз, а в куточку було замазане слово: диктований. Маркізі біль бризнув із очий. Гірко плачучи над помилкою своїх родичів і над несправедливістю, якої допускають ся ті чесні люди, вона пішла до покоїв своєї матери. Сказано, що вона у батька; вона хитаючись пішла до батькових покоїв. Заставши двері замкнені, вона впала коло дверей, ридаючи й голосно кличучи всіх сьвятих на сьвідків своєї невинности. Пролежала так уже кілька мінут, коли з покою вейшов надлісничий і з запаленим лицем мовив до неї, що чейже чула, що комендант не хоче бачити її. Маркіза сильно хлипаючи скликнула: „Мій любень-

кий брате!“ Втиснула ся до покою і кликнула: „Наймилїйший таточку!“ і простягла до нього руки. На її вид комендант обернувся до неї плечима і побіг до своєї спальні. Коли вона бігла за ним, крикнув їй: „Геть!“ і хотїв затріснути двері; та коли вона ридючи та благаючи не давала замкнути їх, він нараз попустив, і коли маркіза ввійшла до нього, побіг до затильної стїни. Вона кинулась йому, оберненому до неї плечима, власне до ніг і дрюжачи обхопила його колїна, коли пістолет, який він ухопив, саме в хвилї, коли він зривав його зо стїни, випалив і вистріл з лускотом бухнув до стелї.

— Паве мого життя! — скрикнула маркіза, поблїдла як труп, устала на ноги і вийшла геть із його покоїв. Уходячи до своїх кімнат велїла зараз запрягати і смертельно знесилена сїла на кріслі та почала сквапливо одягати своїх дїтий і велїла пакувати свої річї. Власне держала найменше на колїнах і обвивала його хусткою, щоб негайно, скоро все буде готове до від'їзду, сїдати до повоза, коли ввійшов надлїсничий і на розказ коменданта зажадав від неї, щоб дїтий лишила тут.

— Моїх дїтий? — запитала вона і встала, — Скажи своєму нелюдному

батькови, що може прийти й застрілити мене, але не зможе видерти мені моїх дітей.

І узброєна всіми гордощами невинности взяла дітей, а що брат не важився спиняти її, занесла їх до повоза і відїхала.

В тім гарнім висилку пізнавши себе саму, вона раптом, немов власною рукою піднесла себе з тої безодні, в яку зіпхнула її доля. Трівога, що шарпала її груди, улягла ся, скоро виїхала в чисте поле; вона часто цілувала дітей, сю свою любу добичу, і з великим задоволенем думала про те, яку побіду віднесла над своїм братом силою свого безневинного сумління. Її розум, сильний на стілько, що не розбив ся в її дивнім положеню, тепер піддав ся зовсім великому, сьвятому та невиясненому устроєви сьвіта. Вона зрозуміла неможливість переконати свою сімю про свою невинність, зрозуміла, що мусить вибити собі се з голови, коли не хоче пропасти, і ледво минуло кілька днів по її приїзді до В..., а вже її біль до разу уступив місце геройській постанові — узброїтись гордістю против нападів сьвіта. Вона постановила замкнути ся зовсім у власне нутро, з виключною пильністю заняти ся вихованєм своїх обох дітей і плекати

з повною матірньою любовю дарунок, який Бог пошле їй у третьому. Вона заходилась, щоб по кількох тижнях, скоро перебуде злоги, зайняти ся поправою свого гарного, через її довгу неприсутність троха занедбаного двора; сиділа в альтані і гаптуючи малесенькі шапочки та панчішки на дрібні ноженята, обдумувала, як би то їй вигідно устроїти покої, який би найвідповіднійше заповнити книгами, а в яким поставити шталюгу. І ще не минув час, коли граф Ф... мав вернути з Неаполя, а вона вже зовсім освоїла ся з думкою про вічно самотнє, монастирське житє. Придверник одержав наказ не впускати нікогисїнько до дому. Лиш одна думка була їй нестерпною, що молоде єство, яке вона почала в найбільшій невинности й чистоті і якого початок власнетим, що був таємний, видавав ся також більше божеським, ніж иньших людей, мало явити ся в людській суспільности обтяжене ганебним пятном. Їй прийшов у голову дивоглядний спосіб відкрити батька, спосіб, від якого, коли вперве надумала його, аж шите випало їй із рук зо страху. Цілими ночами, проведженими в неспокійній безсонниці, вона на всі боки обертала та обзирала ту думку, щоб привикнути до її вдачі, що ранила її найглубше почуванє. Вона все ще отягала

ся входити в які будь зносини з чоловіком, що так ошукав її, догадуючись дуже справедливо, що він безповоротно мусить належати до шумовин свого роду, міг походити лиш із найглибшого та найбруднійшого багна людського. Та коли почуте власної самотійности у неї проривалося чим раз живійше і вона міркувала, що клейнот нічого не тратить на вартости, чи його оправа така чи сяка, то одного ранку, коли молоде жите в її лоні знов затріпотало ся, вона таки насьмілилась і дала в м—ських газетах надрукувати те завізване, яке ви читали на початку сього оповідання.

Граф Ф..., якого невідхильні діла задержали в Неаполі, написав уже другий лист до маркізи з візванем, щоб не вважаючи ні на які можливі посторонні обставини була вірна своїй, мовчки йому даній обіцянці. Скоро йому пощастило спекати ся дальшої службової подорожі до Константинополя і инші відносини по-зволили, він зараз вирушив із Неаполя, і справді, лиш кілька день по визначенім уперед реченці прибув до М... Комендант прийняв його з заклопотаним лицем, сказав, що конечно діло змушує його вийти з дому і просив надлісничого, щоб тимчасом забавляв його. Надлісничий запро-

сав його до свого покою і по короткім привітанню запитав його, чи знає, що трапило ся в часї його неприсутности в домі коменданта. Граф поблїд на хвилю і відповів: ні. Тодї надлїсничий повідомив його про ганьбу, яку нанесла маркіза цілій сїм'ї, і розповів йому все, що вже знають наші читачі. Граф ударив себе долонею по чолї.

— Чому роблено менї стільки перешкод! — скрикнув він, сам себе забуваючи. — Коли б ми були взяли шлюб, то не булоб нам сорому анї всього того лиха!

Надлїсничий витріщив ся на нього і запитав, чи він настільки шалений, що ще бажає шлюбу з сею негідницею? Граф відповів, що вона варта більше, як увесь сьвіт, який так гордує нею; що він вповні вірить її запевненю про її невинність; і що ще сьогодні поспішить до В... і повторить їй своє предложенє. І він зараз ухопив капелюх, поклонив ся надлїсничому, який уважив його зовсїм позбавленим глуздів, і пішов.

Він сїв на коня і погнав до В... Коли злїз із нього край брами і хотїв вїйти на подвірє, сказав йому придверник, що панї маркіза не приймає анї живої душі. Граф запитав, чи сей наказ, виданий для чужих, доторкає також приятеля

дому; на се той відповів, що не знає про жаден виємок, і зараз потім додав якось двозначно: чи він може граф Ф...? Граф, окинувши його допитливим зором відповів: ні, і додав, обернений до свого слуги, але так, що й тамтой міг се чути, що при таких обставинах йому доведеться заночувати в гостинниці і писемно дати про себе знати пані маркізі. Та скоро лише скрився з очий придверника, скрутив за наріжник і пішов по під мур просторого саду, що розкинувся за домом. Крізь фіртку, яку застав отворену, вийшов до саду, пройшов по його стежках і власне хотів вийти по задній терасі до дому, коли в альтані положеній обік побачив маркізу в її любій і таємничій подобі при маленькім столику пильно заняту працею. Він наблизився до неї так, що вона не могла побачити його швидше, поки не станув у вході алітани, три малі кроки від її ніг.

— Граф Ф...! — мовила маркіза піднявши очі, і румянець несподіванки обіляв її лице.

Граф усміхнувся, стояв іще хвилю не рушаючи ся в дверех; потім сів обік неї з такою скромною нахабністю, що вона не потребувала полошити ся, і заким вона ще зміркувала, що їй робити в тім незви-

чайнім положенню, лагідно обняв рукою її любий стан.

— Відки, пане графе? Чи се можливо? — запитала маркіза і несміло гляділа на землю перед себе.

Граф сказав: „Із М...“ і легесенько притулив її до себе, — крізь задню фіртку, яку власне я застав відчинену. Я надіяв ся одержати ваше пробаченє і ввійшов.

— Чиж в М... не сказано вам —? — запитала вона і ще не ворухнулася в його обіймах.

— Усе, люба моя, — відповів граф. — Але зовсім переконаний про вашу невинність —

— Як! — скрикнула маркіза, встала і випручала ся від нього, — і ви приходите не вважаючи на се?

— На перекір сьвітови, — мовив він задержуючи її, — на перекір вашій сїм'ї і навіть на перекір отсїй любій появі! — І при тім витиснув мягкий поцілуй на її груди.

— Геть! — скрикнула маркіза.

— Такий певний, Джулієто, — мовив він, — як колиб я був всевідучий, як колиб моя душа жила в твоїй груди.

— Пустіть мене! — скрикнула маркіза,

— Я прийшов — мовив він і не пускав її, — повторити своє пропозицію і з ваших рук, коли захочете вислухати мене, прийняти долю блажених.

— Пустіть мене! Зараз! — кричала маркіза. — Наказую вам! — і силою вирвала ся з його рук і втекла.

— Люба! Прекрасна! — шептав він устаючи знов і йдучи не нею.

— Чуєте? — крикнула маркіза, відвернула ся і тікала від нього.

— Лиш одно таємно вишептале слівце! — мовив граф і швидко вхопив її гладку руку, що тут же висмикнулася йому.

— Нічого не хочу чути! — відповіла маркіза, пхнула його сильно в груди, вибігла на терасу і щезла.

Він вибіг уже до половини рампи, щоби будь що будь добути ся у неї вислухання, коли двері перед ним затріснено і ретязі зо стуком з безтямним покwapом закалатали перед його кроками. Якусь хвилю, не знаючи що чинити при таких обставинах, він стояв і надумував ся, чи не влізти отвореним боковим вікном і чи не йти до своєї мети, доки не осягне її; та хоч і як важко з усяких оглядів було йому вертати, сим разом, здавалось, вимагала сього konieczність, і лютий на себе, що випустив

Її з рук, він поплентав ся в низ по рампі, щоб віднайти свої коні. Він почував, що проба — пояснити діло на її грудях, розбила ся на завсїгди, і їхав ступом назад до М... міркуючи про лист, який тепер доведеть ся йому писати.

Вечером, коли в препоганім гуморі опинив ся при столі в однім публичнім льокалю, застав там надлісничого, який зараз же запитав його, чи йому пощастило з осьвідчинами в В...? Граф відповів коротко: „Ні“ і вже готов був заткати йому рота якимось прикрим словом; але щоб не вхибити чемности, додав по хвилі, що надумав ся обернутись до неї листовно і швидко впораєть ся з сим. Надлісничий сказав, що з жалем бачить, як пристрасть до маркізи позбавлює його розсудка. Тимчасом він мусить упевнити його, що вона вже намірила ся зробити инший вибір; подзвонив за найновішими газетами і подав йому номер, де було надруковане її завізване до батька її дитини. Граф пробіг очима писанє і кров ударила йому до голови. В його душі мішали ся найріжнїйші чутя. Надлісничий запитав, чи по його думці знайде ся та людина, якої шукає маркіза?

— Без сумніву! — відповів граф, усею душею приникаючи до паперу й жадіб-

но впиваючи ся його змістом. Потім зложив газету, на хвилю приступив до вікна і сказав:

— Тепер усе добре! Тепер знаю, що мені робити!

І обернувшись, запитав іще чемно надлісничого, чи швидко знов із ним побачить ся, поклонив ся йому і пішов зовсім поєднаний зі своєю долею.

Тимчасом у домі коменданта вийшли дуже прикрі сцени. Полковниця була до крайности огірчена брутальною жорстокістю мужа і слабістю, з якою сама дала йому опанувати себе при тиранським відіпхненню доньки. Коли в комендатовій спальні гукнув вистріл і дочка вискочила відтам, полковниця зомліла, а коли швидко потім отямила ся, комендант у хвилі її пробудження не сказав нічого, як лиш те, що жалув, що вона за дармо набрала ся сього страху, і кинув на стіл вистрілений пістолет. Потім, коли зайшла мова про відібране дітей, вона зважила ся несьміло заявити, що на се ми не маємо права; голосом слабим та зворушенем наслідком недавнього зомління вона просила оминати бурливі сцени в домі; але комендант не відповів нічого більше, лиш обернувшись до надлісничого пінячись з лютости:

— Іди й приведи їх мені!

Коли надійшов другий лист графа Ф..., звелів комендант відіслати його до В... до маркізи, а вона, як довідалися потім від післанця, положила його на бік і сказала: добре.

Полковниця, якій у цілій тій події було так багато неясного, а особливо склонність маркізи пошлюбити якогось нового і зовсім їй байдужного чоловіка, силкувала ся на дармо звести розмову на сю обставину. Комендант просив завсїгди тоном дуже подібним до наказу, аби мовчала; одного разу при такій нагодї, здіймаючи портрет маркізи, що ще висїв на стїнї, запевнив, що рад би зовсім вимазати її зі своєї пам'яті, і додав, що в нього нема дочки.

Та ось появилася в газетах дивовижна маркізина відозва. Полковниця, порушена сим до живого, пішла з газетою, яку одержала від коменданта, до його покою, де застала його за роботою при столї, і запитала, що в Бога милого він думає про се? Комендант відповів не перестаючи писати:

— О, вона невинна!

— Ях! — скрикнула панї Г... з безмежним зачудуванем, — невинн—?

— Се їй у сні трапило ся, — мовив комендант не відводячи голови.

— В сні! — мовила пані Г... — І така нечувана подія...

— Дуріпа! — буркнув комендант, поскладав папери на купу і пішов геть.

Слідуючого дня прочитала полковниця, коли всі сиділи за сніданєм, в одній газеті, що власне прийшла ще зовсім вохка з праси, ось яку відповідь:

„Коли пані маркіза О... зволить д. 3-го... о год. 11-тій зрана явити ся в домі пана Г..., свого батька, то той, кого вона шукає, кинець ся там їй до ніг“.

Полковниці не стало духу в грудях, заким іще дійшла до половини сього нечуваного повідомлення; вона очима перебігла до кінця і подала газету комендантові. Полковник прочитав оголошенє тричі, немов би не вірив своїм очам.

— Ну, скажи мені, Бога ради, Льоренцо, — скрикнула полковниця, — що думаєш про се?

— О нікчемниця! — відповів комендант і встав із місця. — О прехитра лицемірка! В десятеро безсоромність суки і в десятеро хитрість лисиці до купи, то ще за мало на неї! І така постава! І такі очі! У херувима нема щирійших! — І він заривав і не міг успокоїти ся.

— Але коли се хитрість, — запитала полковниця, — то що ради Бога може вона мати на меті?

— Що має на меті? Своє нікчемне ошуканство — вона хоче його силою довести до путя, — відповів полковник. — Уже вони на память вивчили байку, яку нам тут д. 3-го о 11-тій з рана надумали втілювати, вона й він. „Моя люба донечко — маю я сказати, — я сього не знав — і хто міг подумати таке — вибачай мені, прийми моє благословенство і будь знов добра“. Але кулька в лоб тому, хто д. 3-го рано переступить мій поріг. А може ліпше буде звеліти слугам випроторити його з дому.

Пані Г... ще раз прочитавши газету сказала, що коли з двох незрозумілих річий має няти віру одній, то радше повірить в якусь нечувану гру припадку, ніж у таку підлоту своєї доси так доброї й чесної доньки. Та заким іще скінчила, скрикнув комендант:

— Зроби мені ласку і замовчи! — І додав виходячи з покою: — Мені остогидло слухати про се.

Кілька день по тім одержав комендант з огляду на се газетне оголошене лист від маркізи, в якому вона, знаючи, що їй відмовлять ласки явити ся в його домі, з пошаною і чутливо просила вислати ласкаво до неї до В... того, хто д. 3-го з рана прибуде до нього. Полковниця була власне при тім, як комендант одер-

жав сей лист, а спостерігши виразно по його лиці, що він був збитий з пантелику — бо коли се було ошуканство, то який мотив мав він тепер підсунути їй, скоро вона, бачилось, зовсім не має претенсії до його пробачення? — осьмілена сим висловила плян, що вже давно носила в своїй груді битій сумнівами. І поки ще полковник з тупоумним видом глядів на папір, вона сказала, що їй прийшло щось на думку. Чи позволив би він їй на день-два виїхати до В..? Коли маркіза справді знає вже того, хто через газети відповідає їй як незнайомий, вона зуміє ввести її в таке положення, що ся мусить зрадити своє серце, хоч-би була найхитрїйшою зрадницею. Комендант, роздираючи нараз сильним рухом доччин лист, відповів, що їй відомо, що він з нею не хоче мати ніякого діла і забороняє їй входити з нею в яке будь порозуміння. Він запечатав подерті шматочки, заадресував до маркізи і віддав післанцеві як відповідь. Полковниця, огірчена в душі сею завзятою впертістю, що нівечила всяку можливість вияснення, постановила виконати свій плян хоч би й против його волі. Взяла одного з комендантових стрільців, і зараз слідуєчого ранку, коли її муж лежав іще в ліжку, поїхала з ним до В...

Коли прибула до віллї, сказав їй придверник, що до панї маркізи не допускає нікого. Панї Г... відповіла, що знає про се зарядженє, але про те нехай лише він іде і завідомить її про приїзд полковниці Г... На се той відповів, що се нї на що не здасть ся, бо панї маркіза не говорить нї з ким на сьвітї. Панї Г... відповіла, що з нею певно буде говорити, бо вона її мати, і нехай лише він не отягаєть ся і йде сповнити, що йому велять. Та ледво ще придверник ввійшов до дому для сеї, як думав, так даремної проби, коли побачив, як маркіза вибігла з дому, поспішила до брами і впала на колїна перед повозом полковниці. Панї Г... за підмогою свого стрільця вийшла з повоза і не без деякого зворушення підняла маркізу. Маркіза, переможена чутями, похилила ся низько до її руки і рясно проливаючи сльози повела її з пошаною до покоїв свого дому.

— Моя найдорожша мамо, — мовила посадивши її на софі, а сама ще стояла, перед нею та обтираючи собі очі, — що се за щасливий випадок, якому завдячую вашу неоцінену появу?

Панї Г... сказала, ніжно обіймаючи дочку, що хотїла їй лише сказати, що при-

ходить просити в неї пробачення за жорстокість, з якою її вишнено з батьківського дому.

— Пробачення! — перервала її річ маркіза і хотіла цілувати її руки. Але ся не допускаючи сих поцілунків мовила далі:

— Бо не лише надрукована в останніх газетах відповідь на звісне оголошеня насунула мені й батькови переконанє про твою невинність; мушу ще надто виявити тобі, що він сам уже на наше велике і радісне зачудуванє вчора показав ся в нашім домі.

— Хто пока — ? — запитала маркіза і сіла обік матери. — Який він показав ся? — і ожданка напружила кожду її рисочку.

— Він, — відповіла панї Г..., — автор тої відповіди, він сам особисто, до кого була звернена твоя відозва.

— Ну отже, — мовила маркіза зі спокійно хвилюючими грудьми, — хтож се? і ще раз: хтож се?

— Се, — відповіла панї Г..., — я хотіла би, щоб ти відгадала се. Бо подумай собі: вчора, коли ми сидимо при чаю і як раз читаємо сю чудну газету, до покою впадає чоловік знайомий нам дуже докладно, з виразом розпуки, і кидає ся до ніг твому батькови, а зараз потім і мені.

Ми не знаючи, що думати про се, вживаємо його, щоб говорити. Тоді він мовить: що сумління не дає йому спокою, що він той огидник, який ошукав паню маркізу і мусить знати, як судимо про його злочин, а коли має впасти на нього пімста, то він сам прийшов піддатись їй.

— Але хто? хто? хто? — мовила маркіза.

— Як сказано, — говорила далі пані Г..., — молодий, зрештою добре вихований чоловік, по яким ми ніколи б не надіяли ся такої підлоти. Та ти не лякайся, моя доню, коли довідаєш ся, що він з низького стану і зовсім позбавлений вимогів, яких би в усякім разі треба жадати від твого мужа.

— Все одно, моя наймиліша мамо, — мовила маркіза, — зовсім негідним він не може бути, коли вперед кинув ся вам до ніг, ніж мені. Але хто се? хто? скажіть мені лише, хто?

— Ну, отож, — відповіла мати, — се стрілець Леопардо, якого батько виписав із Тиролю, і якого я, як ти бачила, вже привезла з собою, щоб представити його тобі як жениха.

— Леопардо! стрілець! — скрикнула маркіза і з виразом розпущи притиснула руку до чола.

— Чого злякала ся? — запитала полковниця. — Маєш причини сумнівати ся?

— Як? де? коли? — запитала маркіза змішана.

— Се, — відповіла ся, — він хоче виявити лише тобі. Говорить, що сором і любов чинять йому неможливим пояснити се кому иньшому крім тебе. Та коли хочеш, то отворимо передпокій, де він з битем серця дожидає закінчення; і поки я віддаю ся, попробуй видобути з нього його тайну.

— Боже, батьку мій! — скрикнула маркіза, — раз у південну спеку я була заснула, а коли прокинула ся, бачила, як він віддаляв ся.

І при сьому своїми дрібними руками затулила своє лице облите краскою сорому.

При тих словах мати кинула ся перед нею на коліна.

— О моя доню! — крикнула вона, — о ти сердешна! — і обняла її руками. І — я підлячка! — і укрила своє лице на її поділку.

Маркіза запитала стрівожена:

— Що вам, моя мамо?

— Аджеж знай, — мовила ся, — о ти чистійша від ангелів, що в усім тім, що я тобі говорила, нема нічогоїсьнюко

правди; що моя зопсована душа не могла вірити в таку невинність, якою ти осяяна, і що мені треба було аж сеї огидної хитрости, щоб переконати ся про се.

— Моя найдорожша мамо! — скрикнула маркіза і повна радісного зворушення похилила ся над нею і хотіла піднести її. Але ся відповіла:

— Ні, швидше не встану від твоїх ніг, доки мені не скажеш, чи можеш пробачити мені низькість мого поведження, ти прекрасна, надземна!

— Я вам пробачити, моя мамо! Встаньте! — скрикнула маркіза, — закликаю вас!

— Чувш, — мовила пані Г..., — хочу знати, чи можеш іще любити і так щиро поважати мене, як доси?

— Моя обожана мамочко! — скрикнула маркіза і й собіж упала на коліна перед нею. — Пошана і любов ніколи не уступали з мого серця. Хтож міг довіряти мені серед таких нечуваних обставин? Яка я щаслива, що ви переконали ся про мою бездоганність!

— Тепер, моя найлюбійша дитино, — мовила пані Г..., встаючи при помочи дочки, — буду носити тебе на руках. У мене відбудеш злоги; навіть як би я мала від тебе ждати молодого князенка,

то й тоді-б я не заходилась коло тебе ніжнійше та достойнійше. Доки живу, не пущу тебе від свого боку. Всьому світу на перекір: не хочу ніякої чести понад твою ганьбу; коли тільки ти будеш добра зо мною і не будеш тямити тої безсердечности, з якою я відіпхнула тебе.

Маркіза силкувала ся потішити її пестощами та безконечними заклинаннями; та прийшов вечер і продзвонила північ, заким їй се вдало ся. Другого дня, коли троха улягло ся зворушене старої дами, що в ночі кинуло її було в горячку, поїхали мати й дочка і внучата мов у тріумфі назад до М... В дорозі вони були дуже веселі, жартували зі стрільця Леопарда, що сидів з переду на козлі; і мати сказала до маркізи, що завважує, як вона червоніє ся, коли лише гляне на його широкі плечі. Маркіза відповіла рухом, у якому було на половину зітхання, а на половину усмішки: хто знає, хто нарешті д. З го о 11-тій зрана явить ся у нас! — Та чим більше наближали ся до М..., тим поважнійший робив ся їх настрій в ожиданю рішучих появ, що ще були перед ними. Панї Г... не зраджуючи ся зі своїми плянами, завела дочку, коли висіли перед домом, знов до її давніх покоїв; мовила, щоб розгостила ся, а вона зараз верне до

неї, і майнула геть. По годині прийшла зовсім розгорячена на лиці.

— Ні, такий Фома! — мовила з таємною радістю в душі, — такий невірний Фома! Цілісеньку биту годину треба було переконувати його! Але тепер сидить і плаче.

— Хто? — запитала маркіза.

— Він, — відповіла мати. — Хтож би, як не той, що має до того найбільше причини?

— Чейже не тато? — скрикнула маркіза.

— Як дитина, — відповіла мати. — Аж мене сьміхом заносило, як би я й сама не була мусіла втирати собі сльози з очий вийшовши за двері.

— І се задля мене? — запитала маркіза і схопила ся з місця. — І я мала би тут —

— Анї з місця! — мовила панї Г... — По що він диктував менї такий лист? Сюди прийде до тебе, коли хоче бачити мене, доки жию.

— Моя найдорожша мамочко! — благала маркіза.

— І не проси! — перебила їй полковниця. — Чого він хапав ся за пістолет?

— Алеж закликаю вас! — —

— Не сьмій! — відповіла панї Г... і силою посадила дочку знов на крісло. — І коли ще сьогодні перед вечером не прийде, то я завтра з тобою їду далї.

Маркіза назвала таке поступуванє жорстоким і несправедливим. Та мати відповіла:

— Заспокій ся! — Бо власне чула, як щось хлипаючи наближало ся здалека. — Він уже йде!

— Де? — запитала маркіза і почала прислухати ся. — Тут хтось під дверма; се сильне — —

— Егеж, — відповіла панї Г... — Він хоче, щоб ми відчинили йому двері.

— Пустіть мене! — скрикнула маркіза і зірвала ся з крісла.

— Ні, коли мене любиш, Джулїето, — мовила полковниця, — то сиди!

І в тій хвилї війшов комендант, при-тулюючи собі хустку до очий. Мати заступила свою дочку, обернена до нього плечима.

— Мій найдорожший таточку! — скрикнула маркіза і простягла руки до нього.

— Анї з місця! — мовила панї Г..., — Чуєш?

Комендант стояв у покою і плакав.

— Нехай перепросить тебе, — мовила далі панї Г... — Пощо такий запальчивий! І по що такий упертий! Я люблю його, але люблю й тебе; шаную його, але шаную й тебе. А коли прийде до вибору, то ти лїпша від нього і я лишу ся з тобою.

Комендант зігнув ся в дугу і ревів, аж стїни лунали.

— Алез Боже мій! — скрикнула маркіза, подалась назад перед матірю і виняла хусточку, щоб і собіж дати попуск сльозам. Панї Г... мовила:

— Він не може лише прийти до слова! — і відступила на бік. Тодї маркіза встала, обняла коменданта і просила його, щоб заспокоїв ся. А сама плакала ревними сльозами. Запитала його, чи не схоче сїсти? Хотїла посадити його на крісло, та він не відповідав нічого; не рушав ся з місця; і не сїдав; і лише стояв похиливши лице глибоко до землі і плакав. Маркіза мовила, випростовуючи його, на половину обернена до матери, що він готов захорувати; і в самої матери, бачилось, почало не ставати стійкості, коли він не переставав ридати зовсїм конвульсійно. Та коли комендант нарештї при повторних просьбах дочки сїв, а вона серед безконечних пестощів упала йому до ніг,

то мати промовила знов, сказала, що так йому треба, тепер він певно порозумнішає, і віддала її з покою лишаючи їх самих.

Скоро вийшла, обтерла й собіж сльози і подумала, чи не може така зашкодити йому сильне зворушенє, в яке ввела його, і чи не було би порадно покликати лікаря? На вечерю наварила йому всячини, що лише могла знайти в кухні придатного для покріплення й заспокоєня, приготувала і нагріла йому постелю, а коли він усе ще не виходив, а до столу було вже накрпто, то вона на пальцях підійшла до маркізиноного покою, щоб почути, що там діється? Легесенько притуливши вухо до дверей і надслухуючи почула тихий шепіт, що, здавалось, ішов із уст маркізи; і, як побачила крізь дірку від ключа, вона сиділа в коменданта на колінах, чого сей зрештою не дозволяв ніколи в житю. Аж тоді вона отворила двері і побачила — і серце заграло у неї з радости: дочка лежала тихо, з відкинутою в зад головою і з щільно зажмуреними очима, в батькових обіймах, а сей, сидячи в фотелю, покривав її уста, мов закоханий, довгими, палкими, жадібними поцілуями, а його великі очі перлилися блискучими сльозами. Дочка не говорила нічого, він не говорив нічого;

нахиливши лице над нею, як над своєю першою коханкою, він сидів і затулював їй уста і цілував її. Мати почула себе мов блаженною; неспостережена стоячи за його кріслом вона отягала ся перервати розкіш небесного поєднання, що знов завитало в її дім. Нарешті наблизилася до батька і нахилиючи ся з за крісла глянула на нього з боку, як раз коли він знов пальцями й устами в невимовній розкоші порав ся коло уст своєї дочки. Комендант при її виді знов уже похилив зовсім наморщене лице і хотів сказати щось: та вона скрикнула: „О, щож се за личко!“ — та собіж поцілувала його до порядку і зробила жартами кінець тому зворушенню. Вона запросила і повела обоє, мов молодих до шлюбу, до вечері, при якій комендант, що правда, був дуже веселий, але все ще від часу до часу схлипував, мало їв і говорив, глядів у тарілку і бавив ся рукою своєї дочки.

Коли настав найблизший день, вирінуло питання: хто в Бога сьвятого покаже ся завтра о 11-тій годині? бо завтра був той страшний третій. Батько й мати, а надто й брат, що також прибув з перепросинами, були безумовно за шлюбом; (коли людина буде хоч сяк-так зносна) все що лиш буде можливо, треба зробити, щоб

положене маркізи зробити щасливим. Та коли обставини тої людини будуть такі, що навіть при всяких поблажках занадто відбігають від маркізиних, то родичі противили ся шлюбови; вони були готові задержати маркізу й на далі у себе та адоптувати дитину. Маркіза натомісь, бачилось, була готова в усякім разі, коли ся людина лише не буде зовсім безчесною, додержати свого даного приречення і за всяку ціну дати своїй дитині батька. Вечером запитала мати, як властиво вести себе при прийнятю тої людини? Комендант заявив, що булоб найвідповіднійше лишити маркізу о 11-тій годині саму. Натомісь маркіза стояла на тім, щоб обоє родичі і також брат були присутні, бо вона з тою людиною не хоче мати ніякої спільної тайни. Зрештою додала, що таке бажанє, бачить ся, висловлене вже й у відповіді тої людини тим, що дім коменданта визначила на місце сходин, — обставина, задля якої — мусить отверто признати ся — власне ся відповідь їй дуже сподобала ся. Мати звернула увагу на невідповідні ролі, які при тім мусїлиб відіграти батько й брат; просила дочку, щоб пристала на віддаленє мужчин, а натомісь сама вона прихилить ся до її бажаня і буде присутна при прийнятю тої особи. По корот-

кім наивелї дочка приняла нарештї сю остатню пропозицію.

І ось по ночі, проведеній серед крайне напружених ожидань, засвітав ранок страшного третього. Коли годинник вибив одинацяту, обі жінки убрані празнично мов до заручин засїли в гостинній; серце стукало у них, що можнаб було чути, як би був замовк денний шум. Ще брєнів дзвін, що вибив одинацяту, коли вїйшов стрілець Леопардо, якого батько виписав був із Тиролю. Жінки поблїдли при його видї.

— Граф Ф..., — промовив він, — заїхав і велить ознаймити своє прибутє.

— Граф Ф...! — скрикнули обі враз, із одного зачудування впадаючи в друге.

Маркіза крикнула: — Замкніть двері! Для нього нас нема дома! — Встала, щоб зараз самій замкнути кімнату і власне хотїла випхати стрільця, що стояв їй у дорозї, коли в тїй хвилї до неї вїйшов граф, у тїм самісїнькїм военнїм мундурі, з ордерами й оружем, яке мав на собі в часї здобутя кріпости. Маркіза збентежена готова була, бачилось, провалити ся крізь землю; вхопила хустку, яку лишила була на кріслі і власне хотїла втїкати до бічної кімнати; та панї Г..., вхопивши її за руку, крикнула: „Джулієто! — і мов

задушена думками урвалась її мова. Вона несхитно вперла зір у графа і повторила :

— Прошу тебе, Джулієто! — і потягла її за собою, — когож властиво дожидали ми?

Маркіза обертаючись нагло крикнула; Ну? Аджеж не його? — І зором заіскреним мов блискавка вдарила в нього, тимчасом як по її лиці перебігла смертельна блідість. Граф припав перед нею на коліно; права рука спочивала на його серці, голова злегка була склонена на груди, — оттак він стояв і запаленівши ся глядів у низ перед себе і мовчав.

— Когож иншого? — мовила полковниця ледво дышучи, — кого иншого, ми безглузді, як не його?

Маркіза стояла над ним мов остовпіла і мовила: — Моя мамо, я одурію!

— Ти дурна, — відповіла мати, прихилила її до себе і шепнула їй щось до вуха. Маркіза обернула ся і затуляючи обома руками лице повалила ся на софу. Мати скрикнула:

— Нещасна, чого тобі треба? Що таке стало ся, на що ти не була приготована?

Граф не відступав від полковниці; все ще стоячи на колінах він узяв крайній крайчик її сукні і цілував його.

— Люба! Ласкава! Високоповажана!
— шептав і сльози спливали по його
лиці.

— Встаньте, пане графе, — мовила
полковниця, — встаньте, потіште отсю,
то й усі будемо поєднані, все буде даро-
вано й забуто.

Граф підняв ся плачучи. Він знов
припав на коліна перед маркізою, і взяв
легенько її руки, мов би вона була з золота,
а сам дух його руки міг би притемнити
її. Але вона зірвала ся з місця і крик-
нула:

— Ідїть геть! ідїть! ідїть! Я надїяла
ся якогось розпусника, але не — — —
чорта!

І оминаючи його немов зачумленого
відчинила двері кімнати та крикнула:

— Покличте полковника!

— Джулїето! — крикнула мати за-
чудувана. Та маркіза з убійчою дикістю
глядїла то на графа, то на матір; її груди
хвилювали ся надсильно, її лице палало;
Фурія не глядить страшнїйше. Надійшли
полковник і надлїсничий.

— З отсим чоловіком, тату, — мо-
вила вона, коли ті ще були у входї, —
я не можу одружити ся! — І захопила
посудину зі сьвяченою водою, що висїла
при затильних дверех, обризкала нею

МАРКІЗА О.

5

Комендант, збентежений сею чудною появою, зацітав, що сталося; і зблід побачивши в отій ерішній хвилі в покою графа Фред Маті ввела графа за руку і мовила :

Град стояв мов завішений. Комендант поклав на нього свою руку; його повіки здрігнули. Ся, від його тіста були білі як крейда. — ОН ЕДЕ, ДИВНОУНЕСО

— Завтра, не відповідаючи на його, бо він не міг сказати ані слова, — завтра або й сьогодні, як хочеш; пану графові, що виказав стільки гарного старання, щоб направити свій блуд, найблизша подія над все буде найлюбішчою.

TABLE 1.

Даремно вони кидкували ся вивідати у маркизі причину її дивовижного поведження; вона лежала в сильній горячці, не хотіла ані чути нічого про шлюб і про силу ліпшити її саму. На питання, чому так нагло змінила свою постанову? і що робить її графа ненависнішим, ніж кого в іншого? вона дивилася ся на батька великими очима і не відповідала нічого. Полковниця говорила, чи вона забула, що вона дівка? А на все вона відповіла, що в її житті нічого не має бути більше, ніж про себе, ніж про свою дитину, і що не раз, споклинаючи на неї, свідки усіх її святих і ангелів заповідало їй, що шлюб з ним не стане. Батько, бачучи очевидно її надмірному роздразненню, сказав, що вона мусить додержати свого слова; вийшов від неї і по відповіданому листованню одпорозумінню з графом зарядив, що це потрібне для шлюбу. Він пропонував графові шлюбний контракт, який йому сей зрікався своїх прав мужа, а натомість підіймав ся всіх обов'язків, яких би вважалося від нього. Граф відіслав аркуш, увесь змочений слізами зі своїм підписом назад. Коли комендант другого дня графа подав сей папір маркизі, її душа була вже троха упокоєна. Вона прочитала його кілька разів, сидячи ще в ліжку, і зложила його

в задумі, потім розложила і прочитала ще раз; потім заявила, що о 11-тій годині ставить ся в костелі Августинів. Устала, одягла ся не кажучи анї слова, і коли почала бити година, всіла зі всіми своїми до повоза і поїхала до костела.

Аж у порталю костела дозволено графови приступити до рідні. В часі набоженства гляділа маркіза не змигаючи на віттар; анї разу не глипнула на мужа, з яким обмінювалась обручками. По довершеню шлюбу граф подав їй рамя; та скоро лише вийшли з костела, графиня поклонилась йому; комендант запитав, чи буде мав часом честь здібати в його покоях своєї дочки; на се граф пробелькотав щось таке, чого ніхто не зрозумів, зняв капелюха перед цілою компанією і щез. Він наняв помешканє в М..., у якому пробув кілька місяців, не поступивши й ногою до дому коменданта, у якому жила графиня. Тільки завдяки делікатному, достойному та вповні взірцевому поведженю всюди, де лише входив у яку будь спільність з сімєю, його по щасливо відбутих злотах графинї, що вродила сина, запрошено на його хрестини. Графиня, що попідпирана коврами сиділа на ліжку, бачила його лише на хвилю, коли показав ся в дверех і з пошаною поздоровив її.

Між дарунками, якими гості витали новонародженого, він кинув у його колиску два папери, з яких один, як показало ся по його відході, містив даровизну 20.000 рублів хлопцеві, а другий заповіт, яким граф на випадок своєї смерти робив матір спадкоємцею цілого свого маєтку.

Від того дня за зарядженєм пані Г... запрошено його частійше; дім був отвертий для його відвідин, і не було вечера, щоб він не показав ся там. І коли його чуте сказало йому, що з усіх боків йому пробачено задля уломної вдачі сього світа, він почав на ново добивати ся серця графині, своєї жінки, одержав по упливі року її друге слово і справлено друге весіле, веселійше від першого. По його відіграню вся сім'я перенесла ся до В...

Цілий ряд молодих Росиян пішов тоді за прикладом першого; а коли граф одної щасливої години запитав раз свою жінку, чому вона того страшного третього, коли, бачилось, була приготована на першого ліпшого розпусника, втекла перед ним як перед чортом, то вона відповіла кидаючись йому на шию: він не був би їй тоді видав ся чортом, коли б при своїй першій появі не був їй явивсь ангелом.

